

De kwaliteit van leven van Nederlanders

Hoofdstuk 1 van De sociale staat van Nederland 2019, ISBN 978 90 377 0923 0

1 De kwaliteit van leven van Nederlanders – inleiding

Annemarie Wennekers, Jeroen Boelhouwer, Jeanet Kullberg en Crétien van Campen

1.1 Hoe gaat het met Nederlanders en hoe ervaren zij hun leven zelf?

In De sociale staat van Nederland (ssn) staat de kwaliteit van leven van de Nederlandse bevolking centraal. Sinds 2001 volgt het Sociaal en Cultureel Planbureau (scp) in deze publicatiereeks hoe het gaat met de Nederlandse burgers en welke waardering zijzelf geven aan (verschillende aspecten van) hun leven. De ssn volgt hiermee de Sociale en Culturele Verkenningen (scv) op, waarmee het scp sinds 1985 op verzoek van de Tweede Kamer jaarlijks rapporteerde over sociale en culturele thema's, zoals de leefsituatie en het opinieklimaat.

De ssn bekijkt de kwaliteit van leven vanuit de meer feitelijke of objectieve kant (de leefsituatie). Deze betreft de omstandigheden waarin mensen leven (denk aan de woon-situatie, sociale veiligheid), wat ze doen (zoals de mate waarin ze participeren in de samenleving, vrijetijdsbesteding en betaald of onbetaald werk hebben) en waarover ze beschikken (zoals inkomen of consumptiegoederen). Een deel van de leefsituatie beschouwen we in termen van hulpbronnen, zoals inkomen, arbeid, opleiding en gezondheid, maar ook sociale netwerken en vaardigheden vallen daaronder.

Naast de feiten en cijfers over de leefsituatie belichten we eveneens uitgebreid de subjectieve kant van de kwaliteit van leven. Immers, het oordeel van mensen, hun tevredenheid met het leven in het algemeen, met specifieke aspecten ervan en met de maatschappij als geheel maakt ook deel uit van hun kwaliteit van leven. Hoe waarderen Nederlanders hun gezondheid, hun werk, hun vriendenkring; hoe prettig voelen zij zich in de Nederlandse samenleving?

Naast het beschrijven en duiden van de kwaliteit van leven is het doel van De sociale staat van Nederland ook om ontwikkelingen in de kwaliteit van leven te volgen. We bekijken hiervoor steeds een tijdsspanne van tien jaar (met uitzondering van de editie van 2017, waarin we eenmalig verder terugkeken en een periode van 25 jaar beschreven).

De huidige editie van de ssn verschijnt op een moment dat het economisch gezien goed gaat met Nederland. Dit was tien jaar geleden heel anders, toen Nederland zich midden in de financiële crisis bevond. Hoe heeft de leefsituatie van Nederlanders zich in de periode tijdens en vlak na de crisis ontwikkeld, en zien we de recente economische voorspoed terug in de kwaliteit van leven? Dat het economisch inmiddels weer beter gaat, wil bovendien nog niet zeggen dat alle Nederlanders hier op alle terreinen van profiteren. Zo zagen we in de laatste edities van de ssn telkens dat de verslechtering van de leefsituatie van Nederlanders ten gevolge van de crisis weliswaar langzaam afvlakt, maar dat er nog geen sprake is van een beter wordende leefsituatie (Bijl et al. 2015, 2017; Wennekers et al. 2018).

Ook blijken er hardnekkige verschillen tussen bevolkingsgroepen te zijn in de (objectieve en subjectieve) kwaliteit van leven. Mensen met een lagere opleiding hebben bijvoorbeeld een lagere levensverwachting dan mensen met een hogere opleiding, en zij denken verschillend over politiek en samenleving.

In deze editie van De sociale staat van Nederland besteden we extra aandacht aan de relatie tussen de objectieve en subjectieve kwaliteit van leven. We onderzoeken of de feitelijke situatie en de subjectieve waardering met elkaar samenhangen: zijn mensen die in moeilijke omstandigheden leven bijvoorbeeld vaker ontevreden met hun leven dan mensen die een goede leefsituatie hebben? Het is echter ook denkbaar dat de feitelijke leefsituatie verschilt van de manier waarop mensen hun leven waarderen en ervaren. Zo kunnen mensen tevreden zijn met het leven ondanks feitelijke moeilijkheden, en omgekeerd. In deze ssn kijken we op welke terreinen en voor welke bevolkingsgroepen de objectieve situatie en subjectieve beleving daarvan uiteenlopen of juist sterk samenhangen. Hiermee kunnen we het inzicht in tevredenheid en ontevredenheid verdiepen.

1.2 Beschrijven en duiden van ontwikkelingen in de kwaliteit van leven

De ssn past in een lange en internationale traditie van onderzoek om sociale en culturele trends te volgen, beschrijven en duiden, met het doel om systematische informatie te bieden over ontwikkelingen in de kwaliteit van leven van verschillende bevolkingsgroepen in een land (Noll en Berger 2014; Roes 2001). Aan die monitoring en rapportage liggen enkele algemene doelstellingen ten grondslag, die we ook in de ssn nastreven:

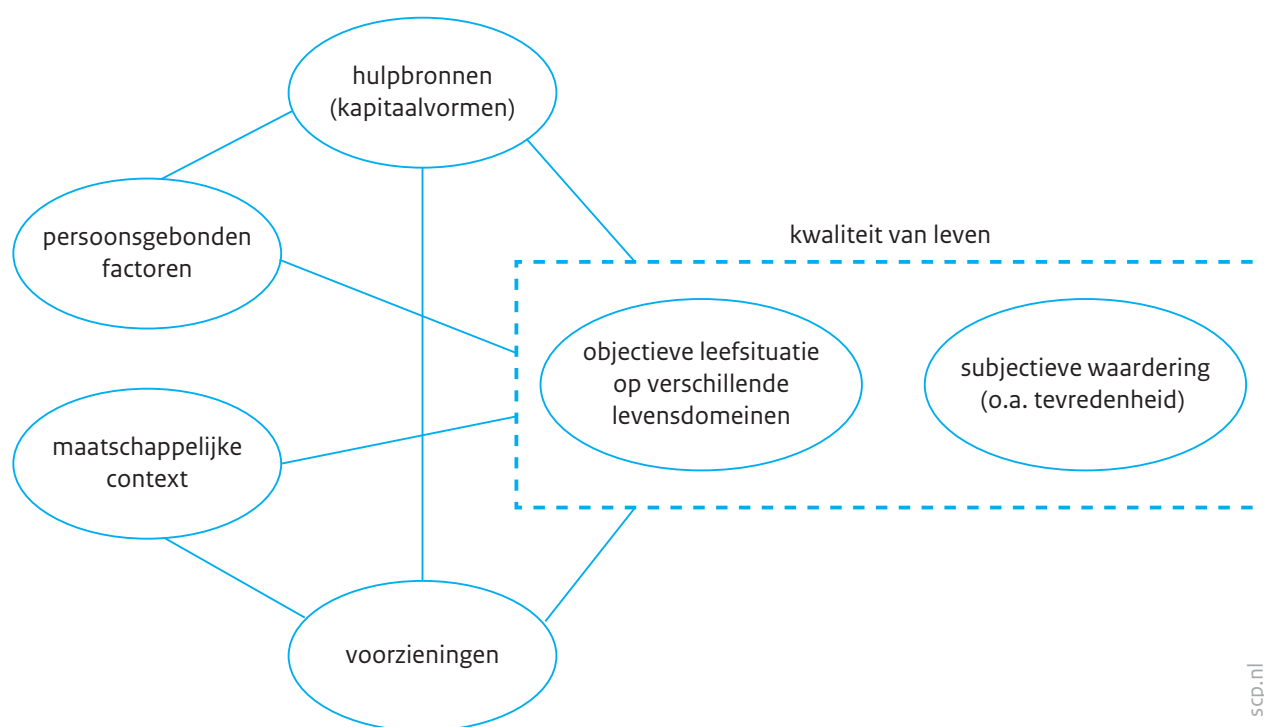
- het bieden van een overzicht van verschillende deelaspecten van de kwaliteit van leven van burgers, aan de hand van kerncijfers op een aantal maatschappelijk en politiek relevante gebieden;
- het bieden van systematische informatie over de ontwikkelingen op deze aspecten voor diverse groepen in de samenleving;
- het bieden van informatie over de ontwikkelingen in de tijd;
- het op basis van deze informatie signaleren van maatschappelijke problemen en achterstanden ten behoeve van politiek en beleid.

Vorengenoemde doelstellingen vertalen zich in een rapport waarin voor een tijdsspanne van tien jaar van verschillende bevolkingsgroepen de ontwikkelingen in de kwaliteit van leven in kaart worden gebracht. De ssn heeft dus als basis een vaste set van kernindicatoren, bevat duiding van de resultaten en legt een relatie met het beleid en maatschappelijk relevante onderwerpen, overigens zonder een sluitende beleidsevaluatie te bieden.¹ In de traditie van sociale monitors ligt de focus in de ssn meer op output en uitkomsten dan op input (cijfers over de gezondheid van de bevolking zijn dan relevanter dan de hoeveelheid geld die ermee gemoeid is). Ook is het informeren van de bredere samenleving minstens zo belangrijk als het informeren van het beleid.

De publicatie kenmerkt zich door een vaste structuur van hoofdstukken en onderwerpen, en is opgebouwd vanuit een conceptueel kader (zie figuur 1.1) waarmee de kwaliteit van leven van burgers – als combinatie van de feitelijke of objectieve leefsituatie en de subjectieve beleving en waardering erover – beschreven en geduid wordt.

Figuur 1.1

Schematische weergave van het gehanteerde kader voor de beschrijving van de kwaliteit van leven van Nederlanders

Zoals te zien is in deze schematische weergave krijgt de kwaliteit van leven vorm binnen een *maatschappelijke context* van algemene demografische, economische en ecologische ontwikkelingen. Deze ontwikkelingen zijn niet of nauwelijks direct door beleid te beïnvloeden, maar kunnen een grote rol spelen in het leven van burgers en de samenleving als geheel. Zo hebben economische ontwikkelingen gevolgen voor de werkgelegenheid en financiële mogelijkheden van overheid en burgers. Maar ook hebben veranderingen in de omvang en samenstelling van de bevolking uitwerking op de arbeidsmarkt, het onderwijs, huisvesting of de sociale zekerheid. Daarnaast is het streven naar de transitie naar duurzame energiebronnen, een circulaire economie en naar vermindering van de CO₂-uitstoot een maatschappelijke contextfactor waarvan burgers effecten (gaan) ondervinden. Het publieke-opinieklimaat is een minder grijpbare, maar wel belangrijke context waarin mensen opereren. Het gaat dan om de dominante stemming over samenleving, economie en politiek, de verscheidenheid aan meningen over maatschappelijke kwesties en de tegenstellingen tussen groepen waar burgers hun opvattingen en stemming deels door laten bepalen en waar politici en andere beleidsmakers rekening mee moeten houden.

In dit rapport schetsen we de publieke opinie aan de hand van opvattingen van individuele burgers.

Verder wordt de kwaliteit van leven van mensen bepaald door *persoonsgebonden factoren* (zoals geslacht en leeftijd) en door *hulpbronnen* waarover zij in meerdere of mindere mate beschikken. Tot deze hulpbronnen, oftewel het kapitaal van mensen, rekenen we in elk geval opleiding, arbeid, inkomen, gezondheid, sociale netwerken, psychosociale en digitale vaardigheden. Deze kenmerken en kapitaalvormen kunnen van invloed zijn op de mogelijkheden, kansen en preferenties van mensen. Ongelijke beschikbaarheid van hulpbronnen kan leiden tot verschillen in uitkomsten. In de ssn proberen we zicht te krijgen op de mogelijk kwetsbare groepen als het gaat om de kwaliteit van leven.

Naast persoonlijke hulpbronnen bieden collectieve *voorzieningen* steun en compensatie aan burgers om goede kwaliteit van leven te realiseren. Van oudsher gaat het om collectieve overheidsvoorzieningen en het (her)verdelen van verschillende vormen van kapitaal. Tegenwoordig worden mensen steeds meer zelf verantwoordelijk gehouden voor het oplossen van problemen en zijn zij daarbij vaker aangewezen op hun eigen netwerk en informele voorzieningen, zoals mantelzorg en buurtinitiatieven.

Voor de diverse maatschappelijke terreinen schetsen we de beleidscontext, zoals specifieke beleidsmaatregelen of plannen van het kabinet zoals die in het regeerakkoord staan. Deze maatregelen kunnen immers consequenties hebben voor de leefsituatie van (groepen) burgers. Onderzoek naar hoe overheidsbeleid de kwaliteit van leven van Nederlanders precies beïnvloedt vergt echter een andere aanpak. De ssn gaat primair over de kwaliteit van leven van de Nederlandse bevolking; daarnaast wordt voor enkele indicatoren kort weergegeven hoe de Nederlandse situatie zich verhoudt tot die in andere Europese landen.

1.3 Leeswijzer

De levensdomeinen en indicatoren die in de hoofdstukken aan bod komen, zijn niet willekeurig: de keuzes zijn gebaseerd op relevantie (voor het dagelijks leven van mensen en beleid) en empirisch onderzoek. Binnen deze systematiek is wel ruimte voor aanpassingen in focus of keuzes voor bepaalde indicatoren, aansluitend bij maatschappelijke ontwikkelingen. Zo is er deze editie meer aandacht voor milieu en klimaat bij de maatschappelijke context en komt duurzaamheid ook terug bij de beschrijving van de kwaliteit van leven op verschillende terreinen.

Het rapport begint met een beschrijving van de maatschappelijke context (hoofdstuk 2), waarin demografische, economische en ecologische ontwikkelingen van de afgelopen tien jaar aan bod komen. Hoofdstuk 3 schetst de ontwikkelingen in het opinieklimaat. Dan volgen hoofdstukken over verschillende hulpbronnen: onderwijs (hoofdstuk 4), inkomen en sociale zekerheid (hoofdstuk 5), betaald werk en zorgtaken (hoofdstuk 6), gezondheid en

zorg (hoofdstuk 7), gevolgd door vrije tijd (hoofdstuk 8), maatschappelijke en politieke participatie en betrokkenheid (hoofdstuk 9), sociale veiligheid (hoofdstuk 10), en wonen en omgeving (hoofdstuk 11). In hoofdstuk 12 wordt een samenvattend overzicht gegeven van de kwaliteit van leven, met behulp van de SCP Leefsituatie-index voor de objectieve leefsituatie en gegevens over geluk en tevredenheid voor de subjectieve waardering. Tot slot geeft hoofdstuk 13 een samenvatting en beschouwing van de hoofdbevindingen uit het rapport.

De ssn kent geen wisselende thematische insteek, maar wel kiezen we per editie accenten of rode draden. De afgelopen keren waren dat de gevolgen van de economische crisis (2013), de middengroep (2015) en een focus op de langere termijn, met een terugblik van 25 jaar (2017). In deze editie kijken we naar de samenhang tussen de objectieve en de subjectieve kwaliteit van leven. Deze wordt in verschillende hoofdstukken beschreven. Dit is echter niet in elk hoofdstuk mogelijk, omdat er niet altijd geschikte gegevens beschikbaar zijn.

De hoofdstukken starten met een puntsgewijze samenvatting van de hoofdconclusies, die meteen de structuur van het hoofdstuk aangeeft. Waar van toepassing, wordt in de inleiding van het hoofdstuk ingegaan op beleidsdoelen, actuele beleidsthema's en maatschappelijke discussies. Elk hoofdstuk bevat een beschrijving van ontwikkelingen in zowel de objectieve als subjectieve kwaliteit van leven op het desbetreffende maatschappelijke terrein. Het uitgangspunt is dat de ontwikkelingen van 2008 tot en met 2018 worden beschreven. Soms is echter door de beschikbaarheid van data een afwijkend begin- of eindjaar gekozen. Bij de duiding van de resultaten wordt ingegaan op verschillen tussen bevolkingsgroepen (zo veel mogelijk uitgaande van dezelfde achtergrondkenmerken en indelingen) en, waar beschikbaar, op verschillen in hulpbronnen, voorzieningengebruik en persoonlijke factoren. Wanneer de verschillen tussen groepen of door jaren heen worden beschreven, is gecontroleerd of deze ook statistisch significant zijn, ook als dat niet expliciet wordt vermeld.

Waar mogelijk wordt de situatie in Nederland vergeleken met die in andere Europese landen. Elk hoofdstuk eindigt met een afsluitende samenvatting van de beschreven ontwikkelingen.

Noot

- 1 Het systematisch analyseren van achtergronden, oorzaken en gevolgen van maatschappelijke problemen en het leveren van informatie over de mate waarin doelstellingen van beleid worden bereikt, zijn ook doelstellingen van sociale monitors, maar komen in de huidige opzet van de ssn minder aan bod.

Literatuur

Bijl, R., J. Boelhouwer, E. Pommer en I. Andriessen (red.) (2015). *De sociale staat van Nederland 2015*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Bijl, R., J. Boelhouwer en A. Wennekers (red.) (2017). *De sociale staat van Nederland 2017*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Noll, H.-H. en C. Berger (2014). *Stocktaking report on social monitoring and reporting in Europe*. Mannheim: GESIS – Leibniz Institute for the Social Sciences / Social Indicators Research Centre (ZSi).

Roes, T. (2001). Opzet en verantwoording. In: R. Bijl, J. Boelhouwer, M. Cloin en E. Pommer (red.), *De sociale staat van Nederland 2001*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Wennekers, A., J. Boelhouwer, C. van Campen en R. Bijl (red.) (2018). *De sociale staat van Nederland 2018. Hoofdpijnen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.